

„SEMMIBŐL BIRODALOM”

Gyarmati János

17

Az inkák jól szervezett állama

A spanyolok 1532. május 16-án léptek az Inka Birodalom területére a mai Peru és Ecuador határán elterülő Tumbesben, majd napra pontosan másfél évvel később vonultak be a birodalom több mint 2000 km-re fekvő fővárosába, Cuzcóba. Mindössze ennyi időre volt szükségük, hogy térdre kényszerítsék a kontinens legnagyobb, mintegy 1 millió km²-nyi prehispán birodalmát. Sőt, valójában még ennél is kevesebbre, ha figyelembe vesszük, hogy 1532 novemberétől 1533 augusztusáig az észak-perui Cajamarcában várták, hogy az ott foglyul ejtett uralkodó, Atahualpa váltságdíja megérkezzen.

„Semmiből birodalom” – Az inkák jól szervezett állama

18

Paradox módon ehhez a rendkívül gyors hódításhoz maguk az inkák is hozzájárultak. A birodalomban épp polgárháború dúlt, ráadásul az inkák által kiépített remek infrastruktúra is a spanyolok kezére játszott. Ez, a mai ismereteink szerint mintegy 25–30.000 km hosszú, részben kikövezett úthálózatot, annak csomópontjaiban létesített tartományi központokat, ezernyi útmenti állomást, és ami a legfontosabb, 77 különböző helyen található több mint 11.500 raktárt jelentett. Ezek befogadóképessége biztosan meghaladta a 330.000 m³-t, és zsúfolásig tömve voltak a legkülönfélébb javakkal, mindenekelőtt élelmiszerekkel és ruhaneművel. Nem meglepő, hogy maguk a spanyolok is csodálattal adóztak az előttük feltárolt bőségeknek. Francisco de Xérez, Francisco Pizarro titkára és perui expedíciójának hivatalos írnoke szerint „vannak ott házak, amelyek tetejükig zsúfolva vannak kötegekbe rakott ruhákkal. Ahogy mondják, ezeket a hadsereg ellátására raktározzák bennük. Amikor a keresztények kedvükre vettek el belőlük, a házak még mindig annyira tele voltak, mintha hozzájuk sem nyúltak volna.” Ilyen körülmények között a spanyoloknak nem jelentett gondot az utánpótlás biztosítása Cuzcoba vezető útjuk során, ahol aztán még nagyobb gazdagság várt rájuk, élelmiszerekben éppúgy, mint nemesfém tárgyakban.

Ennek a birodalmi infrastruktúrának a kiépítése több szempontból is alig túlbecsülhető feladatot jelentett. Az Andok több száz méteres szakadékokkal szabdalta, 3-4000 méteres láncai között még ma is embert próbáló feladat utak, hidak, vízvezetékek építése, az inkáknak pedig még kerek járművek sem álltak rendelkezésükre, a teherhordásra használt lámák legfeljebb 30 kilogrammos terhet voltak képesek cipelni, és a kövek megmunkálására is csupán kő- és bronzeszközöket használhattak. Mindezen nehézség ellené-

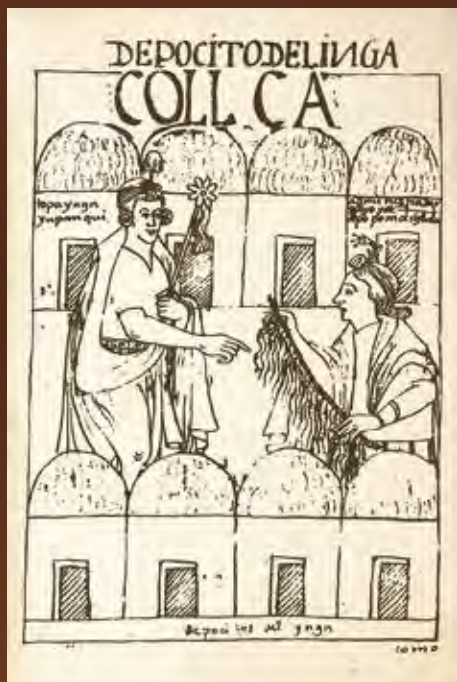
Az Inka Birodalom úthálózata és jelentősebb települései

Atahualpa későbbi idealizált ábrázolása

A mai Cuzco

A raktárak öre egy quipu (csomóírás) segítségével beszámol az uralkodónak a készletekről (Guaman Poma de Ayala rajza)

Francisco de Xerez könyvének első oldala

re egyetlen évszázad alatt kiépítették ezt a Kolumbiától Közép-Chiléig terjedő 5000 kilométer hosszan elnyúló birodalmat, s tették mindezt a „semmiből”.

Noha az Andokban Kr. u. 600–1000 között már létezett egy, az inkákéval számos tekintetben összevethető birodalom, a Wari, a kettő között nem mutatható ki kontinuitás (noha mindkettőnek volt fővárosa, nagy vidéki központjai, úthálózata, s az információk rögzítésére ők is quiput [csomóírás – a szerk.] használtak). A Wari Birodalom hanyatlását követően egymással hadakozó kisebb-nagyobb főnökségek tartották hatalmuk alatt az Andok vidékét. Ezek egyike volt az előbb a Cuzcói-medencét uraló, majd az 14–15. század fordulójától terjeszkedésbe kezdő inkáké. Egyetlen évszázad alatt egy mintegy nyolcvan etnikumot maga alá gyűrő, Cuzcóból irányított birodalmat építettek ki, ami a meghódított népek erőforrásainak kisajátításán nyugodott. Ez az elsősorban a spanyol krónikákon alapuló felfogás jól illeszkedett a neves történész, Immanuel Wallerstein által kidolgozott ún. centrum-periféria modellbe. E szerint a gazdasági, politikai és katonai hatalmat birtokló centrum kizsákmányolja a periférián élő népeket, és ott csak annyi befektetést eszközöl, amennyi a hatalma megőrzéséhez feltétlenül szükséges. Ez az elképzelés már csak azért is elfogadott volt a 20. század második feléig, mert alig végeztek olyan régészeti kutatást, ami érdemben vizsgálta volna az inka állami jelenlét mértékét a meghó-

A Wari Birodalom kiterjedése

dított területeken. Ez a helyzet alapvetően változott meg az 1960-as évektől, amikor is több tartományi központban és szűkebb vagy tágabb környezetében végeztek ilyen irányú kutatásokat, és azokat összekapcsolták az adott vidékre vonatkozó koloniális forrásokkal, pl. a spanyolok által meghódított népcsoportok adózóképességét felmérő határbejárások, az ún. *visiták* adataival.

Incarracay maradványai a Cochabamba-völgy fölött (a szerző felvétele)

Incarracay 4. épület (a szerző feltárása)

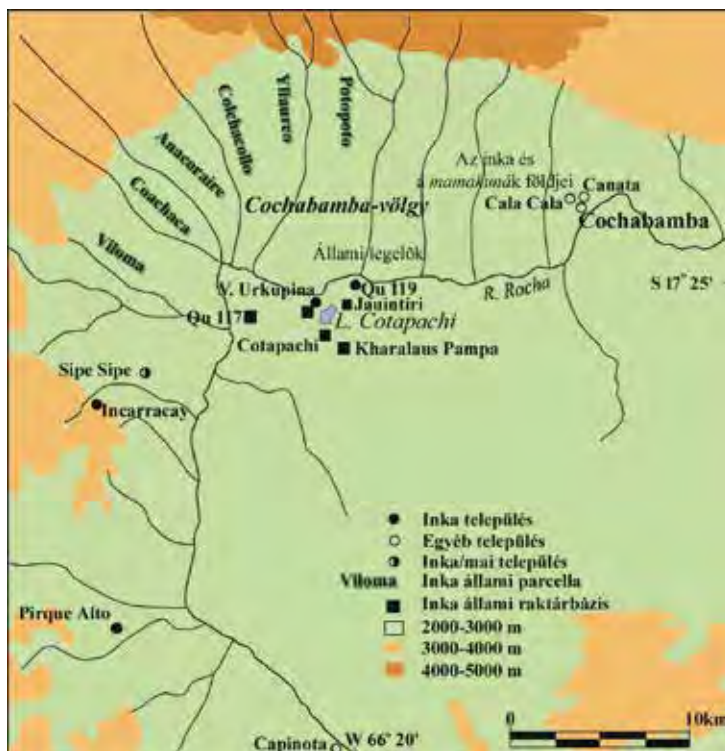
Bronzbalta feltárás közben (Incarracay, 4. épület, a szerző feltárása)

Magyar kutatások Bolíviában

Egy ilyen kutatássorozat vette kezdetét az 1990-es évek közepén Bolíviában azzal a céllal, hogy kiderítse, milyen szerepet játszott a fővárostól 800–1200 kilométerre délkeletre fekvő közép-bolíviai régió az Inka Birodalom gazdasági életében, és a birodalom milyen befektetéseket hajtott végre ezen a területen, hogy annak erőforrásait megszerezze, és fölötté kontrollt gyakoroljon. A kutatássorozat kiindulópontját egy 16. század közepén lezajlott per jelentette, amelyben a helyi indián vezetők szerették volna földjeiket visszaszerezni a spanyol földbirtokosoktól. A perben tanúvallomást tevő indiánok szerint az inkák a 15. század közepén hódították meg a Cochabamba-völgyet, ami a Déli-Andok legnagyobb, mezőgazdasági szempontból is különösen kedvező völgye volt. A 2500 méter magasan elterülő völgy nemcsak szubtropikus éghajlata miatt, hanem azért is különösen kedvező volt, mert a körülötte fekvő 3-4000 méter magas hegyekben lehulló csapadék öntözhetővé tette, s ezek a körülmények akár évi kétszeri aratást is lehetővé tettek. Ez lehetett az oka annak, hogy a hódítást végrehajtó Thopa Inka 1493-ban trónra kerülő fia, Wayna Qhapaq a völgy lakosságának jelentős részét áttelepítette, majd a völgy területének nagy részét az állam számára kisajátította. A völgy nyugati felében hat, összesen 102 km² kiterjedésű állami parcellát, ún. *chacarát* hozott létre, hogy azokon a birodalom különböző területeiről hozott 14.000 munkás elsősorban a hadsereg számára kukoricát, paprikát és földimogyorót termeljen. A Cochabamba-völgy azért is bírt különös jelentőséggel az inkák számára, mert azon keresztül lehetett eljutni az Andok keleti lejtőin elterülő kokaföldekre, ahonnan az állam számára dolgozó parasztokat, mesterembereket, bányászokat és mindenekelőtt a katonákat látták el a hegyvidéki munkavégzéshez elengedhetetlen kokalevéllal. A perben tanúskodó egyik indián mindehhez azt is hozzátette, hogy az állami földeken megtermelt javakat az inka lámáin a tartományi központba, Pariába szállították. Alighanem ezeknek a lámáknak tartották fenn a völgy közepén elterülő állami legelőket. A legelők szomszédságában helyezkedtek el a *mamakunák*, az államvállás szolgálatában álló nők földjei, valamint három egymást követő uralkodó magánbirtoka.

Ezekből a történeti adatokból kiindulva kezdődött el végül a régészeti kutatás a völgyben. Az ún. szisztematikus terepbejárást nagyban akadályozta a völgy kedvező mezőgazdasági adottságából adódó beépítettsége és az a tény, hogy minden talpatnyi területet művelt parcellák borítottak. Mindezek ellenére a máig fennmaradt helynevek alapján azonosítani lehetett az inka állami parcellákat, s azok alsó szegélyénél három olyan inka kori települést is, ahol az inka állam által odatelepítettek élhettek. Egyikük úgy szerepelt az írott forrásokban, mint az áttelepített fémművesek faluja. Ezt támasztotta alá a számtalan felszíni lelet között talált 20 dkg súlyú félkész rézöntvény.

Noha arra alig van esély, hogy a krónikák szerint a *mamukánák* számára emelt, feltehetően a mai Cochabamba város alatt rejtőző épületegyüttes, a hozzá tartozó karámok, raktárak és mosásra szolgáló kút napvilágra kerüljön, a völgyet övező hegyekben kitűnő állapotban fennmaradt egy épületegyüttes. A 1,5 hektár kiterjedésű Incarracayt 18, helyenként még ma is háromméteres magasságot elérő kőépület alkotja. Alighanem a Pariából a Cochabamba-völgybe vezető inka út utolsó állomása lehetett, de nem egyszerűen *tambo*, útmenti állomás volt, ugyanis egyik épületének feltárása arra utalt, hogy az napszentély volt: a pontosan kelet felé tájolt, nyitott épület tengelye éppen a horizont fölé magasodó hegycsúcs irányába esett, egyik falfülkéje alól pedig egy bronz baltafej került napvilágra. Az egyik szomszédos épületből pedig egy olyan edényegyüttes (egy fermentálásra szolgáló széles szájú fazék és egy, az ital ülepítésére használt korsó) maradványai kerültek elő,

A Cochabamba-völgy inka kori létesítményei

amelyet a kukoricasör, a *chicha* előállítására használtak. Ugyanott bukkant elő egy láma lábközépcsontjából faragott szövőeszköz is. Ezek a leletek egyértelműen a *mamakunák*hoz kötik az épületet. Az ő feladatuk volt, hogy az állami ünnepeken szétosztott szőtteseket, illetve az ezeken az ünnepeken elfogyasztott *chichát* elkészítsék.

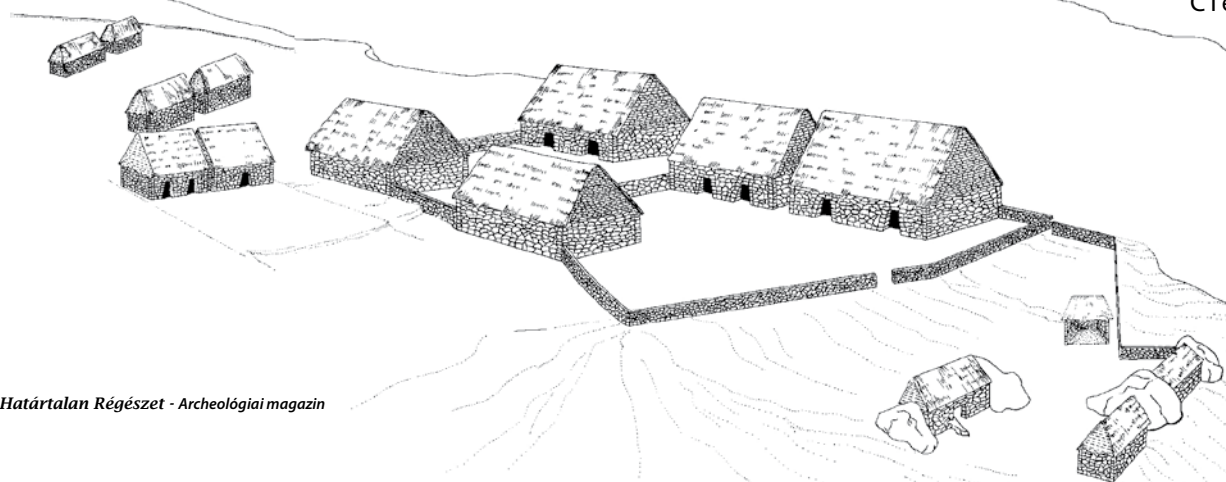
Kétségtől a cochabambai állami birtok terményeinek elhelyezésére szolgált az állami parcellák szegélyén öt különböző helyen azonosított, összesen 2500 raktáregyület maradványa, amelyek teljes befogadóképessége meghaladta a 79.000 m³-t. Ez az Inka Birodalom egy adott pontjáról ismert második legnagyobb raktárkapacitás.

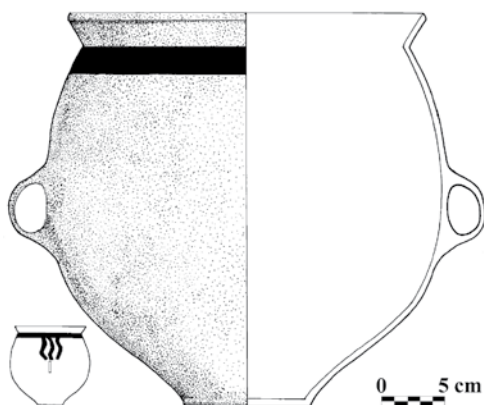
A kutatás második fázisát a cochabambai perben emlegetett tartományi központ, Paria azonosítása és kutatása jelentette. A központ 1535 óta ismert volt a spanyolok előtt. Francisco Pizarro vezértársa, a Cuzcóból az Inka Birodalom déli vidékeinek felfedezésére induló Diego de Almagro ezt választotta első utánpótlási bázisául, annak köszönhetően, hogy nagy épületek és még érintetlen

raktárak álltak ott. Felfedezőexpedíciója után másfél évtizeddel Pedro

Cieza

Incarracay rekonstrukciója (Pillár Éva rajza). Az egykori napszentély a kép szélén látható, nyitott épület

Chicha készítésére szolgáló edény
(Incarraçay, 3. épület, Varga András rajza)

de León, az egyik legkitűnőbb perui krónikás annyit jegyzett fel róla, hogy Thopa Inka építtette, és uralkodói pihenőhely, valamint naptemplom állt ott. Építési technikája okán (kövel kevert vályogtégglából készült) a 16. század második felére a település eltűnt a föld színéről, így a 20. század közepétől kezdve hiába kutattak utána. Csak 1999-ben sikerült azonosítanunk, noha teljes területe, beleértve a települést szegélyező raktárakat is, meghaladhatta az 1 km²-t, és az úrfelvételeken jól azonosítható a *qhapaq ñan*, a Cuzcóból dél felé vezető ún. királyi út is. A pariai ásatásokból nyert radiokarbon adatok alapján a települést a 15. század első felében alapíthatták, és a közel 100 km²-es körzetében végzett terepbejárás azt mutatta, hogy 5–8000 főre tehető lakosságának legalább egy része az inka hódítás előtti környező települések lakosságának áttelepítéséből származott. Feltárt épületei között voltak 6–8 méter átmérőjű kerek lakóházak és nagy téglalap alaprajzú épületek. Az egyik 38×10 méteres csarnok, egy ún. *kallanka*, az inka tartományi központok jellegzetes épülete volt, úton levő munkacsapatok és katonai egységek elszállásolására szolgált. Egy másik, ugyancsak nagy

Inka raktárépület (Kharalau Pampa, a szerző feltárása)

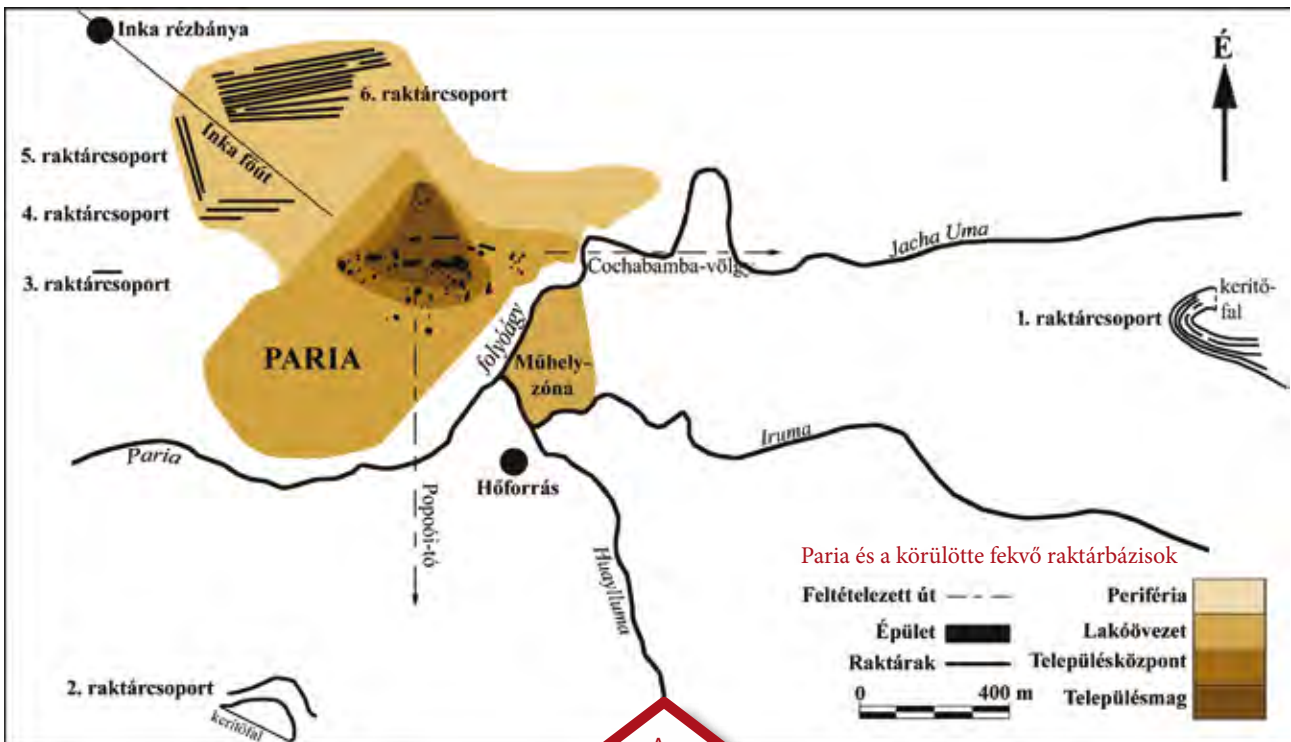
méretű (kb. 20×7 méteres) épületben egyszerre voltak jelen a mindennapi háztartási tevékenységekkel kapcsolatos leletek (őrlőkövek, mozsarak, edények, hamugödörök, boltozatos kemence), valamint értékes szőtesek készítésére utaló tárgyak. Orsókarikák, bronztűk, lámafélék csontjából és szarvasagancsból készült szövőeszközök, de olyan csont- és kőgyöngyök, valamint átfűrt bronz-, ezüst- és aranykorongok, tengeri kagylóból készült díszek is előkerültek, amelyekkel az ünnepeken viselt ruhákat díszítették. Ez az épület tehát egy olyan műhely lehetett, ahol a közösségükből állami településekre áttelepített *mamakunák* dolgoztak.

A Pariában előállított és máshonnan odaszállított javakat a település körül létesített hat raktár csoportban tárolták. Az azokban található több mint 1500 raktárépület befogadóképessége 11.400 m³ volt. Ezekből látták azokat a dél felől érkező harcosokat, akikről az egyik helyi vezető azt állította, hogy quinalisztet, *charquit* (szárított lámahús), italt, ruhákat, sarukat, lámákat és asszonyokat kaptak, miközben Parián át Cuzco felé tartottak.

Mindent egybevetve az elmúlt két és fél évtizedben Bolíviában végzett régészeti és történelmi kutatások egyértelműen azt mutatták, hogy az inkák nem pusztán kiaknázták az általuk meghódított régiók erőforrásait – jelen esetben kukoricát, kokát, rézércet, szodalitot és lámagyapjút szereztek be –, hanem nagy munkabefektetéssel jelen-

Paria, szövőműhely beleépített lakóházak maradványaival
(a szerző feltárása)

tős, utakból, tartományi központokból, útmenti állomásokból, raktárbázisokból, határvidéki erődökből álló infrastruktúrát is kiépítettek az erőforrások és a *pax incaica* állandó biztosítása érdekében.

A település mellett talált inka kori rézbányából kitermelt ércet önthették a Pariában előkerült fémtárgyak alapanyagává azokban a kerámiatálakban, amelyek oldalán rézmaradványok őrződtek meg. A leletek tanúsága szerint tehát Pariában számos kézműves-foglalkozást űztek, amit számtalan kőka és -ásó tanúsága szerint mezőgazdasági tevékenységgel egészítettek ki.

Paria az úrból